

prislov): *lenuh, lenoba* — *večji* ali *hujši lenuh, večja* ali *hujša lenoba*, — *največji, najhujši lenuh, največja, najhujša lenoba* — (elativ) *lenuh, da mu ni para, da smrdi, lenuh čez lenuhe* itd. Mogoči so tudi elativni samostalniki s predpono *pre-*, vendar so redki. Splošno se rabita *pre-mraz, pretema*, Pleteršnik pozna iz Miklošiča še *preblato, prelepota, pre-modrost*. Vprašanje je seveda, ali nima primernik *večji lenuh* osnovnika *velik lenuh*. Vendar se mi zdi verjetnejše, da se velik lenuh navadno stopnjuje: *še večji lenuh, sploh največji lenuh*. Naštejmo nekaj samostalnikov, ki se dajo stopnjevati: *norec, pijanec, tat, razbojnik, hinavec, svetnik; dobrota, lepota, modrost, neumnost, hudobija, daljava, višina, mraz, vročina* itd.

Pri glagolu se s stopnjevanjem izraža intenzivnost dogajanja, n. pr. *tresem* — *bolj tresem* — *najbolj tresem* — *zelo, močno, hudo tresem*; tako še *tolči, prositi, ožeti, verjeti, videti, boleti* itd. Ločiti je seveda treba med *bolj vidim* (osnovnik: *vidim*) in *bolje vidim* (osnovnik: *dobro vidim*) ter *huje boli* (osnovnik: *boli*) in *še huje boli* (osnovnik: *hudo boli*). Mera dogajanja pa se izraža s večalnimi in manjšalnimi glagoli: *sopsti* — *sopihati, lomiti* — *lomastiti, viti* — *vihati, udariti* — *udrihati; spati* — *spančkati* itd. Sem sodijo tudi glagoli, ki pomenijo, da se dejanje godi samo nekoliko časa: *posedeti, postati* (postojim), *poklečati, poklepetati, povasovati* itd.

Slovniške in pravopisne drobtine

PREDLAGAM...

V deželo se je prikazala novost, ki smo ji dali ime pralni stroj, zato ker ji pač drugi pravijo Waschmaschine. Nismo pa pomislili, da je ta sprava samo nove vrste *perilnik*, ki je bil doslej lesen ali kamniten.

Že dolgo si kadilci strežejo z neko spravo, ki ji pravijo vžigalnik. Naši stari so bili izvirnejši. Imeli so svoje *kresilo* (kamen, gobo in ključ) pa so si zažigali tobak. In današnji vžigalnik je tudi samo *kresilo*!

V časnikih so zdaj začeli ponujati neke napenjače in napenjalce za obutev. Seveda, ker v drugem jeziku temu pravijo — *Spanner*. Že Janežič pa je imel za tak namen *raztezalo*, ki so ga prevzeli vsi nasledniki.

Hudo preglavico dela nekaterim našim gospodarstvenikom, kako bi povedali, koliko odstotkov 'Ausbeute' dobivajo s kakim postopkom. Seveda — izplen! Izpleniti — *ausbeuten*... To pa ne velja. Ne velja zato, ker je izraz nemogoče neroden. Ker je *Ausbeute* tisto, kar dobivamo, je to pač slovenski — *dobitek*. Ne sme nas motiti, da so dobitki tudi v loteriji. Kar se pridobi tako ali tako, je dobiček. Kar pa ostane po odbitju stroškov, je — dobiček.

Poleti radi hodimo na počitnice k morju. Kdor hoče biti prav 'nobel', pravi, da je bil na — plaži. Vsi narodi imenujejo to lepo vsak po svoje, mi pa ne bi smeli priznati, da je to naša obala in da je na *peščini* v Opatiji ali Makarski res prijetno? Janežič pozna *peščino*.

Druga naša 'plaža' so neki ravbarski, pornografski in kapitalistično profitarški prevodi v slovenski književnosti. Za tak tisk imamo tudi oznako 'šund'. Zdi se mi, da bi mogli lepše živeti brez te plaže ali šunda, za pojem sam pa osvojiti izraz *dren*. Te dreni je povsod na svetu. Rusi ji pravijo 'drénj'. Slovenski izraz *dren* — dreni ženskega spola bi mogli nasloniti na glagol *derem* — *dreti* (*schinden*), saj je tudi nemški *Schund* iz istega korena. Kateri kritik si bo prvi upal zapisati besedo *dren*?

Nekateri pri nas pač hočejo imeti svojo 'štimungo', ki bi izražala neko 'razpoloženje', kar pa oboje ne ustreza. Za to besedo ni slovenskega izraza. To nas ne sme žalostiti, saj si tudi Francozi in Angleži spomagujejo s kako 'disposition', kar je naše slabo 'razpoloženje'. Ker Stimmung pomeni ubranost (duše ali občutkov ali pojavov v naravi), Čehom in Rusom pa za ubiranje strun služijo izrazi 'lad, laditi, nálada', bi morda mi mogli poskusiti s to besedo.

Vinko Gaberski

Uredništvo sprejema brez pridržka peščino in raztezalo. Ker je beseda vžigalnik dobra in kresilo vendarle pomeni nekaj drugega, čeprav podobnega, bi kazalo ostati pri dosedanjem. Pralni stroj je šibak izraz, toda med njim in perilnikom je le precejšen razloček. Ker so izrazi perač, perlač (tolkač), peralnik (kamen, ki na njem perejo) že oddani, bi za stroj morebiti ostal pralnik. Dobitek ima že svoj pomen in ga ne gre mešati, ali na razpolago sta še dobiča (Murko, Miklošič) in dobit (Megiser in koroško), ki sta oba čedna in menda tudi ustrezna. Dren nam zveni tuje. O naladi gre beseda literarnim teoretikom.

A. B.

O POGOVORNEM JEZIKU

Nekaj časa že nam dela skrbi pogovorni jezik. So pa narodi, pri katerih tako imenovani izobraženi ljudje govorijo samo knjižni jezik. Kdor ga ne zna, govori pač neko narečje ali nedoločljivo mešanico. Ne vem, ali se nam je res treba toliko truditi za tak odenek govora, ko še pravda za književni izgovor ni v vsem končana. Občutek imam, da izobražen človek sploh ne more drugače govoriti kakor književno. Seveda književno izražanje ni tista namenjena afektiranost, ki se preprostem ljudstvu zdi smešna. Književno govoriti se pravi neprislusljeno s kultiviranim glasom podajati slovniško pravilno in po slogu domače urejeno čisto slovensko besedo. Je že kdo kdaj slišal, da bi bil tak govor koga odbil, da ni hotel poslušati?

Vinko Gaberski

K SLOVENSKI ZNANSTVENI TERMINOLOGIJI

Da obstoji za časnikarski jezik velika nevarnost kvarjenja knjižne slovenščine s sprejemanjem nepotrebnih tujk in rečenic, s posnemanjem tujega načina izražanja, je iz narave časnikarskega dela umevno. Škoda, ki s tem nastaja, pa ni majhna. Napake časnikarskega jezika prehajajo v umetniški in znanstveni jezik ter ga oddaljujejo od ljudskega.

Slovar znanstvenega jezika ima poleg splošnih posebne, strokovne izraze. Med njimi je mnogo latinskih, grških in latinsko-grških, ki jih rabijo po vsem svetu. Toda omejil se bom na besede slovenskega izvora.

Da za potrebe znanosti in tehnike ni dovolj slovar ljudskega jezika, je očitno. Prav tako pa je tudi jasno, da se moramo pri ustvarjanju novih strokovnih izrazov naslanjati na ljudski način izražanja, izdelovati znanstveno terminologijo v duhu ljudske govorice.

Naša znanstvena terminologija še ni izčrpala bogastva, zbranega v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. Pogosto smo šli mimo tega bogastva, kovali smo po nepotrebnem nove besede ali si jih izposojali samo zato, ker nismo poznali dobro ustrezajočega slovenskega izraza. Kaj lahko nudi ljudski govor znanstvenemu jeziku in kaj so zagrešili ustvarjalci strokovnih izrazov, ker so zaradi neznanja ljudskih besed nespretno prevajali tuje ali pa si jih izposojali, nam je pokazala Ljudska geografija Rudolfa Badjura. Ta je s svinčnikom in beležnico v roki hodil leta in desetletja po slovenski zemlji, poslušal kmete in pastirje ter si zapisoval ljudske tlopisne izraze. Tako je mogel v omenjeni knjigi razvrstiti in obrazložiti toliko ljudskih terenskih terminov, da se človek kar čudi.

Res je, da nudi ljudski jezik drugim znanstvenim panogam manj, gotovo pa vsaki nekaj. Tudi znanstvenik in tehnik ne smeta v svojem jeziku zatajiti ljudskega duha, načina mišljenja in izražanja.

Ivan Tominec

K POUДАРJANJU KRAJEVNIH IN RODBINSKIH IMEN V KNJIŽNEM JEZIKU

Na kakšne težave naletimo včasih, kadar hočemo poudarjati krajevna in rodbinska imena po pravilih, ki veljajo za knjižno izreko, naj pokažem na dveh primerih s področja rovtarske dialektične skupine, na rodbinskem imenu Cigale in krajevnem imenu Godovič.

Rodbinsko ime Cigale je sprejel v svoj slovar tudi Slovenski pravopis s poudarkom po pravilih knjižne izreke. Tam beremo: Cigalè -éta m o. i., Cigalétov slovar, Cigalétova ulica. Vse to se nanaša na zaslužnega slovenskega pravnika in jezikoslovca Mateja Cigaleta, urednika slovenskega dela avstrijskega državnega zakonika, avtorja Wolfovega nemško-slovenskega slovarja in Znanstvene terminologije.

Matej Cigale je bil rojen v Loméhu pri Črnem vrhu nad Idrijo. Tam se to rodbinsko ime izreka s kratkim poudarkom na predzadnjem zlogu: Cigalè, v roditeljskem Cigaléta, pridevnik Cigalétov. Poudarek Cigalè kaže na premik naglasa s končnega na predzadnji zlog, ki ga gorenjščina in z njo knjižna slovenščina ne poznata. Na enak premik poudarka kažeta tudi v prejšnji občini Črni vrh nad Idrijo pogostni rodbinski in hišni imeni Lampe in Habe s poudarkom Lámpe in Hàbe, rod. Lampéta in Habéta, kar dá v knjižni izreki Lampè -éta in Habè -éta. Tako poudarjena imena pa so domačinu nekam tuja. Še bolj tuje mu zveni ime Cigale, če je poudarjeno na prvem zlogu: Cigale, kar sem že večkrat slišal iz ust slovenskih izobražencev.

Oglejmo si še Godovič, ime kraja ob cesti Logatec—Idrija! Iz ust tujcev sem slišal vedno le izreko s poudarkom na prvem zlogu: Gódovič, iz Gódoviča, v Gódoviču. Ta poudarek pa ni ne narečen ne knjižen, zato je gotovo napačen. V narečju se ime glasi Gadójč (nastalo iz Godóvič, ko se je v med dvema samoglasnikoma za poudarkom palataliziral v *ý*, ta palatalizirani *ý* oslabil v *j*, i v slabi poziciji za poudarkom pa onemel), iz Gadaviča itd. Narečni naglas bi bil potemtakem Godóvič, Godoviča itd. Knjižna izreka, ki ne more upoštevati premika poudarka, po katerem je nastalo iz Godovič Godóvič, bi morala biti torej: Godóvič, iz Godoviča, v Godoviču in ne, kakor danes navadno slišimo, Gódovič, Gódovič, Gódoviča itd.

Pri imenih Cigale in Godovič je šlo le za poudarek. V to, ali je n. pr. pisava Cigale etimološko upravičena, se nisem spuščal, ker je ta pisava po matičnih knjigah že tako utrjena, da je ne kaže in je tudi ni mogoče spreminjati, čeprav je najbrž etimološko neupravičena (dialektična izreka v grobi transkripciji je namreč: Cagvâlè, pr Cagulét).

To omenjam zato, ker imamo imena, pri katerih je etimologiziranje napravilo pravo zmedo. Naj pokažem to na imenu znane gore v Julijskih Alpah nad Kranjsko goro, ki jo imenujejo domačini Prisank. Zeleč dati imenu gore knjižno obliko, so planinci in geografi jeli pisati namesto Prisank Prisojnik, kar naj bi bilo toliko kot prisojna gora. To pisavo je uvedel v planinsko slovstvo leta 1899 urednik Planinskega vestnika A. Mikuš. V začetku so pripisovali knjižni obliki še ljudsko ime: Prisojnik — Prisank, pozneje so to opustili, ostal je samo Prisojnik. Leta 1926 pa je A. Mikuš prišel na dan z novo etimologijo: osnova imenu da je pridevnik »prisolen« (pri soncu), ime gore bi se moralo pisati torej Prisolnik. Čeprav je ta etimologija verjetnejša, je razumljivo, da ni bila sprejeta nova pisava, ker se je bila že dobro udomačila oblika Prisojnik.

Prevelika razlika med verjetno napak rekonstruirano knjižno obliko Prisojnik in ljudskim imenom Prisank pa je povzročila, da so nekateri zopet jeli pisati Prisank. Medtem ko imata n. pr. turistični zemljevid Slovenije v priredbi V. Bohinca in F. Planine pa planinska karta Julijskih Alp iz leta 1952 Prisojnik, piše A. Melik v knjigi Slovenski alpski svet na strani 196 Prisank z dostavkom v oklepaju 'ali Prisojnik'.

Uravnavanje pisave rodbinskih in krajevnih imen po etimologiji, kadar ta ni dovolj utemeljena in jasna, je kaj tvegana stvar, kar bi se dalo pokazati še na marsikaterem primeru.

Ivan Tominec

Po Slovenskem pravopisu pišemo in izrekamo kromosom. Včasih pa trčimo tudi na pisavo hromosom. Katera teh dveh oblik je pravilna? Beseda je zloženka iz grških izrazov hroma s pomenom barva in soma, po slovensko telo. Če je v grščini začetni soglasnik h, zakaj v slovenščini kromosom s k? Grške tujke s h pišemo in izrekamo v latinizirani obliki, kot delajo to tudi drugi narodi. Nekaj primerov: poleg kromosom še kromatičen, kromatičnost, kromatofor; dalje kronika, kroničen, kronograf, kronografija, kronometer, vse to kljub grški besedi hronos s pomenom čas. Tudi Kristus je latinizirana oblika, grška je Hristos. Enako je kirurgija latinizirana oblika iz grškega heirurgia, kar je pomenilo delo z roko, posebno umetelno ranocelniško delo. Rusi pišejo in izrekajo pod vplivom bizantinske kulture vse take besede s soglasnikom h. V srbohrvatski pisavi iz razumljivih vzrokov ni doslednosti.

Kaj pa mentalnost in mentaliteta? Pravopis dovoljuje oboje. Prednost pa bi dal vsekakor obliki mentalnost. Pripona -iteta je nastala po vzorcu nemške in francoske izreke. Latinsko pripono -itas, v roditelstvu -itatis, so spremenili Francozi v -ité, Nemci v -ität. Tako je latinsko integritas, rod. integrita-tis, v francoščini intégrité, v nemščini Integrität. Slovenci pa smo po tem zgledu naredili obliko »integriteta«. Samoglasnik e v priponi -iteta je torej v slovenščini brez osnove glede na latinsko besedo. Takih tujk je več, tako poleg že navedene na primer še »avtoriteta« iz latinskega »auctoritas«, »kapaciteta« iz »capacitas« itd. Bolj slovensko zvene oblike, ki so narejene iz latinskim samostalnikom na -itas ustrezajočih pridevnikov. Tako se glasi k latinskemu samostalniku activitas pridevnik v slovenski obliki aktiven, iz tega pa smo naredili samostalnik aktivnost. Taki nadaljnji primeri so še: nervoznost iz pridevnika nervozen, sterilnost iz sterilen, mentalnost iz mentalen itd. SP ima tako oblike na -iteta, kakor tudi na -ost, za nekatere izraze pa oboje. Kjer imamo obe obliki, dajmo prednost samostalniku na -ost!

Ivan Tominec

ZAVESTI — ZAVEDETI SE

Kljub jasnim določilom v pravopisu, da je treba zgoraj navedena glagola po pomenu razločevati, skoraj vsak dan utegnemo brati mešanje obeh, zlasti v opisnem deležniku preteklega časa za ženski spol ali za množino: zavédla — zavédela, zavédli — zavédeli. Tako sem pred kratkim bral tale napačni stavek: Starši se bodo zavédli, da otroci zvečer ne spadajo na veselice. Ločiti moramo namreč dva pomena, za katera imamo dva pomensko različna glagola. Prvi se glasi zavésti se, ta je lahko v vseh treh načinih (ni se mu védlo, kakor je sam hotel — Plet. iz Ravn.), drugi je védeti, zavédeti se. Ta pa tvori pretekli čas v obliki zavédela sem se, zavédeli smo se; v njem -e- pred obrazilom ne sme izpadati. Torej se gornji stavek pravilno glasi: Starši se bodo zavédeli. Če so pa koga zavédli na krivo pot, je nekaj pomensko povsem drugega.

Fr. Jesenovec

NE DA BI — DA BI NE (= DA NE BI)

Spet in spet se je treba povračati k negaciji v slovenščini, ker raba tožilnika ali pa orodnika še zmerom ni vsem jasna, deloma pa tudi še ni popolnoma ustaljena. Nikalnica zahteva roditeljski pri objektu vselej, kadar je zanikan povedek. Če pa je zanikan kak drug stavčni člen, ostane predmet v tožilniku. Tak je tudi primer, kadar je zanikan sam veznik, torej v zvezi »ne da bi«. Zato je pravilen stavek: odšel je, ne da bi bil spregovoril besedico. Nedavno pa sem bral takle stavek: zdaj pa hitim na Štajersko, da mi ne bi morda pred nosom kam odnesli tisto znamenito zvozlano verigo... Pisca je očitno zavedla na napačno pot zveza »ne da bi«, pa jo je v resnici treba ločiti od zveze »da ne bi«, kajti v zadnji zvezi je povedek zopet zanikan. Potemtakem mora v navedenem stavku stati roditelj: ... da mi ne bi morda pred nosom odnesli tiste znamenite zvozlane verige.

Fr. Jesenovec